

# Una reflexió filosòfica sobre els dubtes

**Eugenio Trias**

Catedràtic d'Història de les Idees. Universitat Pompeu Fabra. Barcelona.

*Nota:* Conferència pronunciada dins el "XV Curs sobre L'humanisme en Medicina: Els dubtes" Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya, 20 de juny de 2006.

Gairebé diria que l'humanisme és connatural amb l'exercici de la medicina. Si hi ha un exercici professional en què estigui present la condició humana, tant pel que fa a l'assumpte de què tracta com pel que fa a la manera d'enfocar-lo, diria que és la medicina.

Quan llegeixo un dels textos, crec jo, més bells que ha produït la filosofia, que és l'*Ètica de Nicòmac*, d'Aristòtil; quan la llegeixo, quan ressegueixo el text en què es fa referència a un tipus d'intel·ligència pràctica que ell anomena prudència, que no és ciència, però sí que és una forma de raonament, una forma d'argumentació, una manera de situar-se davant una qüestió, una qüestió que és el bé, i no el bé en abstracte sinó el bé que correspon a la nostra pròpia condició. I en relació amb el qual, el que importa és la justa i adequada elecció, l'elecció encertada en relació amb el temps oportú, en relació amb un àmbit contingent sotmès al vaivé de la fortuna, perquè és molt sensible la quota d'atzar, la quota enorme de fortuna a què estan sotmeses les nostres eleccions, les nostres decisions. Quan llegeixo aquest text, entrant inevitablement d'una manera espontània en l'exercici de la medicina –i parlo a més amb un sentit d'agraïment, perquè en els darrers temps, i per fortuna d'una manera excel·lent, he tingut tractes amb la medicina, com pot tenir un pacient tractes amb l'exercici d'aquesta digníssima professió, que l'únic que em suscita és agraïment–, em posa de manifest fins a quin punt aquest exercici, l'exercici en l'àmbit de les eleccions, és un àmbit on realment importa molt aquesta mena d'intel·ligència pràctica, que no és únicament la suma de coneixements assolits sobre una matèria, sinó també la manera d'enfocar-la en relació amb un cas singular, amb un cas concret, com ho

és a més un cas personalitzat, el cas que d'alguna manera encarna la condició humana: és un home.

I per això crec que si hi ha un àmbit on l'humanisme i la medicina constitueixen com una espècie de sintagma, de tal manera que una part de la frase és gairebé redundant amb l'altra, medicina i exercici de l'humanisme formen quasi una unitat inextricable; crec que és l'àmbit de què estem tractant aquí i és un àmbit en el qual importen molt les eleccions.

I parlo d'"eleccions" en plural, perquè moltes vegades és entre àmbits on s'ha d'optar per cinc, sis, deu, quinze..., moltes alternatives, i on importa molt la confiança, la relació confiada.

Els romans –i ho dic amb simpatia per les paraules, excel·lents paraules, del nostre arquebisbe– anomenaven *fides* aquesta fe que, abans que una virtut teològica, és simplement una virtut més.

Jo l'anomenaria virtut de la confiança. M'agrada més el mot confiança que el mot fe, de vegades excessivament carregada de connotacions, tant en termes de més o menys com en les seves formes teològiques: confiança. I quan em preguntava, en relació amb el magnífic text del nostre arquebisbe, sobre el tema de la fe, el tema de la *fides* en el sentit estrictament filosòfic, i també en el sentit obert als àmbits de les religions, diria que, evidentment, el que és important és pensar en termes de confiança.

Què és el dubte, sinó l'estroncament de la confiança? N'és una primera aproximació. Què és el dubte, sinó d'alguna manera haver d'escollir entre les múltiples opcions, entre les múltiples alternatives que es presenten –tal com ha assenyalat tan bé el text del nostre arquebisbe– sota la forma d'una dualitat? El mateix mot ho indica.

Quan preparava aquest text, la primera cosa que vaig fer –és una manera espontània d'organitzar-me mentalment– fou consultar el diccionari. Un diccionari dels que tothom té: el de María Moliner, el de Coromines... Sobretot el de María Moliner, que és ben expressiu, que dóna moltes pistes respecte d'aquesta qüestió, però que sobretot insisteix en el *dubitare*, en la dualitat, en aquesta dualitat que gairebé totes les llengües, no solament les llatines –*zweifeln*, en alemany; potser se n'aparta una mica l'*hésiter* francès–, sempre fan referència a una mena

Correspondència: Prof. Eugenio Trias  
Universitat Pompeu Fabra  
C/ Ramon Trias i Fargas, 25-27  
08005 Barcelona  
Tel. 93 542 15 60  
Fax 93 542 17 02  
Adreça electrònica: eugenio.trias@upf.edu

de forma en relació amb la qual gira, diguem-ne, una confiança respecte a un tema, una matèria, un assumpte. Se'ns presenten les coses en termes d'una dualitat: de blanc o negre, com una alternativa, com un dilema.

Potser perquè respon a un context de pèrdua de confiança—de confiança en un mateix, de confiança en el context—, aquesta relació confiada és la relació del *confert*, és la relació del malalt, del pacient amb el metge i del metge amb els seus propis coneixements. És aquesta relació confiada la que, d'alguna manera, es renova i es reviu en l'exercici de la intel·ligència pràctica d'aquesta professió. Evidentment, quan sorgeixen els dubtes, com es diu actualment, quan en el nostre ànim arrelen dubtes, quan tenim dubtes, quan volem que aquests dubtes es dissipin, evidentment, és que el dubte, d'alguna manera, adverteix...; és quasi com una espècie de símptoma d'una esquerda en la confiança que trenca una mica la relació del malalt amb el metge, del malalt que, en el fons, ha perdut la confiança en ell mateix.

No és el malalt relacionat amb el cos o amb l'ànima. Aquí sí que hi ha un tema de reflexió, d'interrogació. De vegades, dubtaria del dubte, preferiria dissipar els dubtes i pensar en termes d'interrogació, de preguntes.

No és cap casualitat que l'origen de la filosofia no sigui el dubte; aquest és l'origen de la filosofia moderna i, en un context molt determinat—també el nostre arquebisbe ho ha assenyalat—, el discurs en el qual sorgeix el tema del dubte com a origen de la filosofia, però—ho repeteixo— de la filosofia moderna, aquesta filosofia que, malgrat tot, ens continuem qüestionant. Totes les vacil·lacions o les prevençions que ens pot provocar l'anomenada postmodernitat es deuen al fet que, en bona mesura, és un tancament de capítol d'aquest àmbit obert amb un discurs sobre el mètode, les limitacions metafísiques de Descartes, que es generen en un àmbit de completa desconfiança, de desconfiança en un mateix, perquè hom no sap si somia que està despert o bé si despert somia, perquè hom no sap si està completament en el seu senderi o si s'acosta a la follia.

Tingueu en compte que el *Discurs del Mètode* s'escriu gairebé en la mateix època que s'escriu aquella obra teatral extraordinària de Calderón de la Barca que és *La vida es sueño*. O sigui, estem en un àmbit barroc; en el món del barroc i en plena guerra de religió comencen a sonar les trompetes de la tremenda Guerra dels Trenta Anys, que serà la que deixarà exhaustes totes les opcions religioses, però en el qual emergiran d'aquest món de dubtes, precisament, les opcions en blanc i negre de les diverses reformes i contrareformes, un àmbit del qual sembla que no es pugui dubtar, que és l'àmbit de la nova ciència, de la ciència de la qual, precisament, el mateix Descartes és subjecte constructor, subjecte partícip i actiu.

Recordeu que, de l'única cosa de què no dubta Descartes, és del fet mateix de dubtar; o sigui, d'aquesta manera de pensar, del pensament, d'aquesta mena de

modificació del subjecte que pensa, d'aquest *Jo* que pensa, i d'això ja no pot dubtar. I a partir d'aquest model de certesa i d'aquest patró de certesa sortirà finalment la possibilitat d'altres certes, que finalment tindran una prova d'evidència. La graduació és la certesa, que és quelcom subjectiu; l'evidència, que és una cosa objectiva. De certes idees, hom no en pot dubtar.

En les idees cal acceptar el correlat real que tenen: la idea d'ésser summament perfecte, contra els dubtes que pugui suscitar inicialment, o la idea del món extern, del món exterior que, inicialment, també s'ha posat en dubte.

Però jo diria que hi ha un altre començament. Hi ha un començament molt antic i, en aquests temps postmoderns, potser és interessant evocar-lo perquè, malgrat que pugui estar molt lluny, ens pot semblar molt proper. Un missatge, potser, que ve d'altres àmbits—de l'àmbit de l'antigor, però ens pot semblar més proper—i en els quals el tema del dubte no és preponderant, no està en primer pla. Això no vol dir que no hi hagi vacil·lacions, àdhuc maneres diferents de veure les coses.

Em refereixo a Plató—no Descartes, sinó Plató—: és l'altre començament. Em direu: "*D'acord, però hi ha un gran pròleg a aqueix començament: hi ha la filosofia dels primers presocràtics, hi ha Parmènides...*".

En Plató tenim un corpus extraordinari, en el qual hi ha un diàleg, un bellíssim diàleg que diu que la filosofia neix—no diu res sobre el dubte ni la pèrdua de confiança—de la sorpresa, de l'admiració. Perquè segurament hom examina les dificultats que provoca copsar el moviment, que era un tema dels grecs, l'esdevenir; les coses passen i es corrompen, o neixen i fineixen, etcètera.

La sorpresa davant el que hi ha. Això no vol dir que Plató fos un model de confiança en els sentits: ell pensava que tenien llur dinàmica pròpia; però a partir, potser, d'altres referències més sòlides, que en el seu cas eren les idees. No repetirem ni recordarem aquests llocs comuns referits a la filosofia de Plató. Sí que vull remarcar, en canvi, el tema tractat inicialment, que crec que és el de la confiança—una confiança personalitzada—, de la medicina i la confiança, del malalt que pateix *infirmas*, que se sent "*infirm*", sent—com si diguéssim— que ha perdut la confiança en ell mateix: o en la seva ànima o en el seu propi cos o pel trastorn d'algun òrgan del cos que, tot d'una, assumeix el caràcter de la totalitat—com una possible definició de malaltia—; quan un òrgan, el que sigui, es converteix per a algú en quasi la totalitat: que totes les seves atencions, totes les maneres d'ocupar-se en coses, s'hagin de canalitzar envers l'objectiu que aquest òrgan restableixi una mica aquesta harmonia i aquest equilibri en què és part i no totalitat; on no es produeixi aquesta mena de suplantació de la part pel tot, *de pars pro toto*.

Bé, jo diria que en aquest àmbit és on la confiança en la relació del malalt amb el metge, que és també, en un

altre nivell, la confiança del metge envers la seva pròpia especialitat, envers el seu propi àmbit i envers el domini de la condició humana, de l'ésser humà. En aquest àmbit es produeixen les eleccions; eleccions que són les que una intel·ligència pràctica suggereix o proposa, una forma d'intel·ligència referida, precisament, a les circumstàncies del cas, a situacions contingents.

En aquest punt diria que és molt important tenir una idea... I ho crec perquè estic fent gairebé una paràfrasi –ni tan sols he entrat en la matèria d'aquest seminari sobre l'humanisme en medicina...–, perquè diria que la medicina, com més va més especialitzada està, necessàriament, i crec que és una cosa extraordinàriament positiva, que està marcada per una tecnificació relativa, no solament ja respecte a cada òrgan, sinó respecte a les especificitats característiques que presenta. Crec que aquesta especialització –en el fons, no veig per què ha d'ésser negativa– pot suggerir una certa forma d'humanisme renovat, una manera nova d'entendre el marc humanista.

Recordeu que un dels postulats de l'humanisme en la seva època de màxima esplendor, que fou el Renaixement, era entendre l'home com un microcosmos; és a dir, l'home com un petit món. Pico della Mirandola, en un text bellíssim, diu: “*És un petit món, és un microcosmos; però sobre la base que, en virtut de la seva pròpia llibertat, l'home és en bona mesura excèntric*”. Totes les substàncies que hi ha al món, que hi ha en els altres éssers, vius o no, són en l'home. L'home, d'alguna manera, hi té un lloc excèntric, perquè disposa de l'exercici de la llibertat.

En qualsevol cas, aquesta idea de microcosmos, que a mi em sembla extraordinàriament interessant –la idea de l'home com a microcosmos–, en un exercici de la medicina tan especialitzat com el que és propi d'avui, però on s'han de prendre constantment decisions, perquè realment és l'àmbit de les eleccions –és l'àmbit de la intel·ligència pràctica–, es podria proposar com a tema o gran tema: pensar cadascun dels òrgans del cos humà, cadascuna d'aquestes parts en què l'organisme humà és susceptible d'ésser dissecat i que mena a una anàlisi més precisa del mateix exercici i especialització de la medicina, que s'entengui també cada òrgan com un microcosmos; s'entengui cada òrgan, ja que l'home és un petit món, doncs, que cada òrgan, sigui el que sigui, tingui també aquest caràcter.

Després de pensar les coses en aquests termes, el dubte aparent que ens susciten, de vegades, també una especialització cada vegada més gran i una pèrdua de la totalitat de l'ésser humà en l'exercici de la professió mateixa, trobaria una possible solució.

Tanmateix, m'he apartat bastant del tema... He apuntat uns verbs, uns mots, que quan preparava aquest text em voltaven pel cap, que eren: elegir, la necessitat d'elecció; curar (“tenir cura”), propi de la condició humana –ja ho va dir Sòcrates en els *Dialogi Platonis*–, ens és

propi tenir cura de la nostra pròpia ànima, que és el principi de vida, és el principi que mima també el nostre cos.

Un filòsof del segle XX, un filòsof potser que escriu, segons el meu parer, una de les grans obres del segle XX, si no la més gran, que és Heidegger, en *Ésser i temps*, quan mira de definir l'ésser humà li surt un mot extraordinari, un mot llatí que té diverses connotacions en filosofia, en medicina i també en l'àmbit de la teologia o de la religió, l'àmbit en relació amb el qual ha tingut aquestes paraules tan interessants els nostre arquebisbe. És el mot cura, en el sentit més digne del terme, oi? Cura és un personatge, a la manera d'una faula antiga, que construïa figures de fang, del qual es disputen Zeus i la Terra la paternitat: la Terra dient que és un humil, un ésser fet d'humus; Zeus li havia insuflat esperit, pertanyia un mica, doncs, a l'àmbit de les altures, però al final es pren la decisió que el que realment és aquest ésser creat, que és l'home, és imatge i semblança de Cura; o sigui, del personatge mateix que havia anat configurant amb motlles aquestes figuretes a les quals després Zeus insuflava intel·ligència i la Terra havia proveït de la matèria o del fang amb què eren construïdes.

Heidegger, en el moment clau del seu *Ésser i temps*, diu que l'home –no parla d'home; parla de l'existència, *Dasein*– i la seva pròpia condició en relació amb ell mateix, en relació amb la seva realització i en relació amb els altres, en l'àmbit del món en què vivim, és ésser cura. O sigui, ens passem la vida tenint cura de nosaltres mateixos, del que hi ha prop nostre, del que forma part del nostre entorn, del nostre hàbitat, el món respecte al qual ens trobem propers.

Aquest tenir cura és propi de l'exercici de la medicina, que és tema preferent en tota filosofia o antropologia filosòfica, que ha d'ésser un tema, evidentment, de l'exercici pràctic també en l'àmbit de la religió, en sentit pràctic. Aquest tema crec que és molt important tenir-lo en compte. Però tenir cura, la cura, parteix sempre d'unes situacions en les quals, en principi, hi hauria d'haver confiança, però en les quals es podrien generar perfectament una sèrie de dubtes. És a dir, són situacions en què la confiança, per dir-ho així, no està garantida d'antuvi.

És aquí on s'obre l'àmbit de les eleccions –repeteix que és un àmbit, de vegades, variat– i de les situacions de crisi, situacions de trencament de la confiança, que són justament les que generen l'àmbit dels dubtes; sense menysvalorar-les ni menystenir-les, perquè, evidentment, el nostre món, i encara més el món en què vivim, és pròdig en situacions i en circumstàncies que generen en nosaltres tota mena de dubtes. És a dir, és el tipus de relació amb les coses en les quals se'ns presenta de cop la necessitat de tenir alternatives.

La persona afeccionada al teatre o a l'òpera sap fins a quin punt és un element de dramatització important la manera com es van obrint pas els dubtes en un personatge, normalment en correlació amb la pèrdua de confiança en una situació, en ell mateix o en les persones que fan part del

seu entorn, àdhuc en les persones en què confia inicialment. O sigui que un dels elements de la dramaturgia és l'aparició d'un personatge, sovint pervertit, com una encarnació del mal –penso, per exemple, en el Iago de Shakespeare o en el personatge de l'òpera de Giuseppe Verdi–, que en bona mesura va semblant dubtes; no és casual: va semblant dubtes, en principi, en una persona que confia en la seva dona, confia en el món de relacions en què es troba, i va semblant dubtes fins que, al final, aquests desemboquen en actes i en decisions dràstiques de caire violent.

El dubte té sempre un cert caràcter, podríem dir, d'intensitat i drama; si més no, de preanunci d'intensitat i drama.

Sobre què i amb relació a què podem dir que hi ha dubtes? Evidentment que podem admetre el dubte metòdic de què parla Descartes. És possible el dubte que de cop s'esvaeix, perquè precisament per això és metòdic, que vol dir "itinerant", i que en un moment donat assumeix algunes certeses, certeses que es caracteritzen com a evidències; a partir d'aquestes es pot trobar un cert patró per a esvaïr, per a deixar de banda aquesta opció filosòfica, d'altra banda tan en voga actualment, que és l'escepticisme. Com diria el nostre actual pontífex, el *rapidisme*. És a dir, aquesta espècie de forma característica d'aquest món erràtic, quasi sense límits ni fronteres, però tanmateix on sempre tenim la sensació de perdre'ns, un món que avui se sol denominar el món global, o el món de la pèrdua de referents de tot ordre, perquè en certa manera constitueix, més que un laberint, una espècie d'infinita obertura d'infinitos.

En qualsevol cas, un món així, evidentment, suscita dubtes en nosaltres. Això vol dir que, en el fons, i ordenant una mica el terreny del que suposa suscitar dubtes, que és el terreny propi específic de la filosofia –ja ho era en Descartes–, en aquest cas vull citar un altre gran filòsof de la modernitat, que és Kant. Serien tres àmbits: un en relació amb el món, tant el món físic com el món humà, tant el món de la natura com el món dels homes; en segon lloc, nosaltres mateixos, la nostra pròpia condició i, en tercer lloc, aquell àmbit que des del punt de vista filosòfic no es pot donar per garantit, no es pot donar com una evidència, és el fonament o principi darrer, digueu-ne Déu, en sentit personal o impersonal, digueu-ne atzar o digueu-ne matèria o esperit.

D'aquestes tres idees –la idea del món, la idea de Déu i la idea d'home–, la més problemàtica, la més difícil i la que provoca més sorpresa –si pensem una mica en l'origen de la filosofia a Grècia, a partir de la sorpresa, de l'admiració–, la que provoca més interrogacions, més preguntes, també la que genera més dubtes, és la idea de la relació amb nosaltres mateixos. Crec que, precisament, quan es diu que la societat està en crisi, jo diria que beneïda crisi: mentre hi hagi condició humana hi haurà filosofia, perquè la interrogació sobre la nostra pròpia condició no s'ha conclòs. I els dubtes que aquesta condició genera sobre la fiabilitat del personatge: dubtes respecte a la seva

situació –diria jo– extemporània, excèntrica, una mica en el sentit de della Mirandola, respecte a la resta dels éssers que componen l'univers físic, natural.

Avui està molt en voga la idea d'igualar aquesta condició que som respecte als altres ens que formen el nostre entorn i la nostra natura. Està molt en voga el tema respecte a l'ésser humà com un ésser, en bona mesura, només quantitativament, diferenciat respecte a altres criatures de la natura, o criatures de Déu –com en vulgueu dir, segons les adscripcions de cosmovisió filosòfica o religiosa de cadascú.

Crec que la singularitat està marcada no solament pel fet lingüístic, que evidentment marca una distància o una diferència, sinó també per moltes altres formes de comportament, de maneres de referir-se a la natura, de referir-se al món, de tenir cura d'aquest entorn que ens constitueix i de tenir cura de la nostra pròpia condició i de la nostra pròpia relació amb els altres.

Crec que, en aquest sentit, el tema dels dubtes, que és interessant que s'hagi plantejat en aquest seminari en plural –no el dubte, sinó els dubtes com a àmbit–, té a veure amb la nostra condició, amb l'origen de la nostra condició, que no és precisament coneguda i reconeguda, i evidentment és àmbit de discussió i de debat. Ho serà per molt de temps i suscita força dubtes en el camp de la ciència i també en el camp de la filosofia i, per descomptat, en el camp de la teologia. Aquest origen que no sabem on és, que no sabem quan s'esdevé; coneixem, això sí, una criatura immadura, aquest animaló que, d'alguna manera, ja està en condicions d'humanització, que sorgeix al món, però que sorgeix al món no de cop, sinó després de nou mesos de gestació. O sigui, tots els enigmes de qüestions que es provoquen a partir d'aquest origen crec que és un dels grans temes purs presents i, sobretot, futurs, tant de la ciència com de la filosofia, i respecte a la fi; perquè la nostra relació amb la fi està marcada també per la incertesa i també és un altre dels focus on, evidentment, assalten els dubtes.

És clar que, sigui com sigui, el cert és que, tant la filosofia com la ciència i la medicina tenen molt a veure amb la cura de l'ésser humà i amb la cura de l'ésser humà durant tot el transcurs de la vida. Però, evidentment, i sobretot, en aquests dos moments crucials, fronterers –usant la meua pròpia terminologia, els meus propis termes– és on la condició fronterera humana es torna més expressiva.

Jo diria que podem confiar en l'ésser humà; no hi ha gaires proves, prou proves perquè desconfiem, no ja de nosaltres mateixos, sinó de la condició a la qual pertanyem. Hi ha proves per a poder-nos sobreposar als dubtes que sorgeixen –hom parla de la conducta dubtosa–; faria extensiva una mica aquesta idea de la conducta dubtosa a tota la condició humana. La pura història humana: si controlem una mica les tragèdies o els drames humans, hem aconseguit realment la nostra pròpia condició.